

(МЕЖДУ)КУЛТУРНИ КОНТАКТИ

Снимка: Данаил Стефанов, Симеон Стефанов

Худ. оформление: Мартин Стефанов

Някои специфики при преподаване на български език

КАТО ЧУЖД

(С АКЦЕНТ ВЪРХУ ЛЕКСИКАТА И ФРАЗЕОЛОГИЯТА)¹

Елена Крейчова

Масариков университет, Бърно, Чехия

Резюме: Текстът представя някои аспекти на взаимните влияния, междуезиковия трансфер и интерференция в процеса на преподаване на сроден (славянски) език на славяни. Тези езикови процеси се наблюдават върху материала както в началната фаза на изучаване на български като чужд, така и при по-напреднали студенти. Изследването се фокусира върху междуезиковите влияния между чешкия и българския в контекста на лингводиактиката. Текстът разглежда главно грешки в лексиката и фразеологията.

Ключови думи: езиков трансфер, междуезикова интерференция, грешка, лексика, фразеология, славянски езици

Abstract: The text presents some aspects of mutual influences, inter-language transfer and interference in the process of teaching a related (Slavic) language to Slavs. These language processes are observed on the material both in the initial phase of learning Bulgarian as a foreign language and in the more advanced ones. The text deals with the inter-lingual influences between Czech and Bulgarian in terms of bilingualism and linguistic didactics. The text focuses mainly on errors in lexis and phraseology.

Keywords: language transfer, language interference, error, lexis, phraseology, Slavic languages

Проблемите на езиковата асиметрия в славянски контекст са комплексни и се отнасят не само до областта на преподаването и усвояването на славянски език като чужд, но са обект на научен интерес и в редица езиковедски поддисциплини като семантика, функционална граматика, сравнително (славянско) езикознание, анализ на грешки, теория и практика на превода и др. В психолингвистиката наред с интереса към

¹ Текстът възникна като част от работата по проект MUNI/A/1348/2020 Teoreticko-aplikační a lexikografická podpora překladu ve slovanských jazycích.

усвояването на първия (майчиния) език или на втория (чужд) език все повече наблюдаваме интерес и към спецификите на усвояването на всеки следващ език с акцент върху проблемите на многоезичността и усвояването на повече от един език. Интересни са и наблюденията от последния половин век, обръщащи внимание на факта, че не всеки следващ език се усвоява по едни и същи механизми и се търсят отговори на въпроса какви са квантитативните и квалитативните разлики в тези процеси (Janíková 2014: 35–38).

Настоящият текст е част от дългогодишния ни интерес в областта на типологията на грешките, които допускат славяни при изучаването на български език като чужд, като нашето лонгитюдно изследване имаше за цел да проследи и да посочи най-специфичните и характерни аспекти от българската граматика в контекста на затрудненията, с които се срещат студенти-славяни² при изучаването на български език като чужд с акцент върху грешките, възникнали поради междуезиков трансфер. Резултатите от нашето изследване имат както теоретичен аспект в рамките на наблюденията на езиковата симетрия между славянските езици, но главно дават възможност за таксономия на грешките и от методологична гледна точка насочват преподавателя към явления, на които трябва да се отдели специално внимание. В центъра на изследването ни е типологията на грешките и определяне на областите на тяхната поява с изясняване на причините им, като изхождаме от традициите на българските езиковеди в областта на типологията на грешките (Danchev 1998, Vanova 2007, Hadzhieva 2013, по-подробно Petrova 1997).

Взаимни влияния между езиците, езиков трансфер и интерференция (през призмата на преподаването на родствени езици)

В съвременната лингвистика наблюдаваме стремеж за обяснение на процесите на усвояването на повече от един език, които разкриват взаимното влияние на различни психолингвистични структури, обусловени от процеси в областта на езиковия трансфер, трансфера в рамките на осъзнатото учене/преподаване на език, стратегиите на обучение и комуникативните стратегии.

Понятията трансфер и интерференция, с които работим в нашето изследване, изхождат от общоприетата постановка, че всеки случай на въвеждане (имплантиране) на

² Изследването е проведено в рамките на 10 години сред студенти чехи и словаци, изучаващи български език в Масариковия университет в гр. Бърно, Чехия.

модели или езиков материал от един език в друг представлява езиков трансфер, който от своя страна може да бъде позитивен или негативен; а интерференцията представлява нежелано езиково влияние, чийто резултат е отклонение от езиковата норма. Интерференцията може да бъде класифицирана според различни фактори, между които напр. посоката на трансфера или отдалечеността или близостта на усвоявания език от първия език и много други. Основните опозиции, с които оперираме, са: междуезикова и вътрешноезикова интерференция, асоциативна и репродуктивна интерференция, явна и скрита интерференция, интерференция при близкородствени езици и при неродствени езици, статична и динамична интерференция, интеркултурна интерференция, интерференция при превод.

Под интерференция разбираме взаимното влияние на две (или повече) части от националния език или на два (и повече) национални езика, влияние на две (и повече) езикови системи, проявяващи се в подмяна на системни елементи (Bogoczová 2006: 12). Докато вътрешноезиковата интерференция е резултат от наличието на неправилни форми поради прилагането на неподходящо правило в рамките на самия език, междуезиковата интерференция (или още външна интерференция) се проявява чрез прилагането на правила от чужда езикова система или подсистема (Bogoczová 2006: 18, Bugajski 1993: 111). Междуезиковото влияние, а главно влиянието на първия³ (майчиния) език при усвояването и по-късно при употребата на втория (чуждия)⁴ език се проявява с положителен знак, отрицателен знак, а дори и нулево (Veselý 1985: 16). Йозеф Весели изказва тезата, че колкото по-близки са два езика, толкова по-силно в тях се проявяват както положителният, така и отрицателният трансфер (интерференция) (Veselý 1985: 38).

Интерферентните влияния (езиковият трансфер) при усвояването на близкородствен език могат да представляват важен фактор с отрицателен знак и да затруднят в известна степен усвояването на втория (славянски) език. Процесът на обучение по втори или трети (и следващ) славянски език при славяни може да бъде затруднен в известен смисъл и именно поради факта, че много аналогични явления не съвпадат изцяло, а само частично (Šourková – Zajíčková 1968: 8), като езиковият трансфер (позитивен или негативен) се проявява на всички езикови равнища. В процеса на

³ В настоящия текст използваме понятия първи и майчин език като синоними, а също така и термините чужд и втори език.

⁴ или дори, третия, четвъртия и т.н. език.

обучение по близкородствен език много често не се съсредоточаваме върху това, че и аналогичните явления изискват специално внимание.

Много езиковеди смятат, че главните затруднения, с които се срещаме при изучаването на чужд език, произтичат именно от езиковата интерференция, като този негативен пренос от един език върху друг може да се прояви на две нива – едното е т.нар. външна форма на езика (напр. произношение, акцент, интонация, пренос на форми и цели думи) и т.нар. вътрешна форма на езика (пренос на семантични структури, начин на свързване на думите, пренос на идиоматичност от първия във втория език и др. под.).

Езиковата грешка и нейният анализ

Езиковата грешка като отклонение от правилната употреба на езикови единици и форми в резултат от грешни действия или стъпки (Azimov – Shtukin 1999: 2005) винаги е привличала вниманието на езиковедите. Още Лев Щерба (Shterba 1974) подчертава важноста на грешката или на т. нар. негативен езиков материал, на грешните речеви прояви за методиката на преподаване на чужд език. В езикознанието съществува богата литература, посветена на феномена на езиковата грешка, като най-често използваният термин в тази връзка е анализ на грешките, но се срещаме и с други опити за дефиниране на този феномен – ератология, междуезикова девиация и др. (Kurteva 2016: 30). При анализа на езиковите грешки трябва да посочим, че те са резултат от избор на неправилни системни елементи – граматични или функционално-стилистични (Miodek 1983: 36, цит. по Bogoczová 2006: 12). Потенциалната възможност за такива замени между системите на два кода е толкова по-голяма, колкото по-голяма е близостта на тези системи. При изучаване на чужд най-малко половината грешки могат да бъдат разглеждани като неправилни междуезикови трансформации (главно калкиране) под влияние на първия, майчиния език (Danchev 2001: 169)⁵.

Лексикална интерференция

Интерференцията в лексиката по принцип е смятана за една от най-често срещаните видове и е най-разпознаваема. Лексикалната интерференция възниква въз основа на междуезиковите контакти в областта на лексикалния запас и негативният трансфер прониква от единия езиков код в другия без ограничения и в голяма степен

⁵ По такъв начин можем да интерпретираме напр. пропускането на българската членна морфема – този трансфер е причинен главно под влиянието на първия език, който няма морфологични маркери за категорията определеност (Stoyanova 2014: 86, Stoyanova 2001).

(Mirus 2010: 104). От системна гледна точка става дума за интерференция на лексеми, представени в текста от еднословна лексикална единица или словосъчетание. Тя се проявява чрез замяна на думи или на техните значения, като част от езиковата компетенция в чуждия език би трябвало да бъде не само лексикалното значение на думата, но и нейните колокации (компатибилност) (Lotko 1997: 33). Следователно в плана на лексиката за интерферентна грешка можем да обозначим неподходящото изразяване на смисъла, причинено от непознаване на семантичната структура на лексикалните единици (Zimová 1969: 9). Най-често срещаме неправилна употреба на думи, стесняване или разширяване на тяхното значение, на словообразователно ниво се срещаме с несъществуващи думи и т.н. Много често срещана причина за тези грешки е приликата или пълното съвпадение на лексикалните единици в двата езика от формална гледна точка, което води до недостатъчна възможност за диференциация на семантично ниво. Най-честите интерферентни грешки възникват въз основа на междуезиковата омонимия или паронимия. Славянската омонимия и паронимия е обект на много изследвания в сравнителен план, но много рядко се обръща внимание на интерферентните грешки при омонимията при анализа на степента на владеенето на чуждия славянски език. В нашия корпус ексцерпирани грешки на славяни, изучаващи български, грешките от този тип са най-многобройни, напр. при следните изречения за превод:

Не се променят през възраст век (ч. дума *věk* трябва да се преведе на бълг. с *възраст*, докато бълг. *век* се превежда на ч. *století*)⁶;

Навън е студено и грозно време (използвана е бълг. дума *грозен* (на ч. *ošklivý*) при превод на ч. *hrozný* (с български еквивалент *ужасен, страшен*).

Интерференция при словосъчетания

Много чест случай, който отчитаме в нашия корпус от грешки, е неправилно калкиране при словосъчетанията. Такива грешки срещаме и при фразеологизмите и устойчивите словосъчетания .

Тази жена няма много работни опити (буквален превод на ч. *pracovní zkušenosti* вместо правилното бълг. словосъчетание *трудова стаж*);

⁶ Съкращения: бълг. – български, ч. – чешки.

Да се усмихвам на непознати не е обичай (буквален превод на ч. *není zvykem* вместо правилното бълг. словосъчетание *не е прието*);

Той може да прави безредиe в нашия апартамент (буквален превод на ч. *dělat nepořádek* вместо правилното бълг. *разхвърлям*);

Не може да имате истина всеки път (буквален превод на ч. *nemůžete mít pravdu pokaždé*, вместо правилното бълг. словосъчетание *не може да сте прави всеки път*).

Никога нямате щастие за добри съквартиранти (буквален превод на ч. *nemáte štěstí na spolubydlící* вместо правилното бълг. словосъчетание *нямате късмет*).

Фразеологична интерференция

С негативен езиков трансфер в нашия корпус се срещаме и в областта на фразеологията, която е форма на изразяване на колективното съзнание, т.е. на цялата култура на дадена етническа общност, нейните словесни действия, лексикални традиции, свързани с церемонии, символи, ритуали, национален манталитет и психология, свързани с фолклора, религиозния дискурс, мироглед, система от ценности (Dobříková 2015: 7), като най-често става въпрос за калкиране, т.е. неосъзнаване от страна на студента на словосъчетанието като фразеологично и на необходимостта за намиране на функционален еквивалент в чуждия език, а не използването на механично съчетание на думи, съставлящи фразеологизма в първия (майчиния) език:

Те искат постоянно да се подобряват и да си направят име (буквален превод на ч. *udělat si jméno* вместо бълг. словосъчетание *създам/изградя добър образ за себе си* или еквивалентния фразеологизъм *излиза им добро име*);

Резултатите от нашето лонгитудно изследване ни помагат да класифицираме, анализираме и систематизираме отклоненията от нормата, като те служат за по-нататъшни данни в рамките на сравнителното славянско езикознание за дидактични цели при определянето на спецификите на българския език (на всички езикови нива), преподаван като чужд на славяни. Трябва също да подчертаем, че от целия корпус грешки при неправилно използвани граматични или лексикални конструкции само приблизително една трета може да бъде обяснена с феномена на езиковия трансфер (който е в центъра на нашия научен интерес). Други пречки при усвояването на чуждия език се дължат и на хипергенерализация на правилата на чуждия език или възникват

поради неправилно извършени аналогии. Другите грешки са причинени от субективни и обективни фактори, между които са и спецификите на българския език в рамките на славянското езиково семейство (Ivanchev 1988), най-вече в областта на флексията в морфологията, която се отличава от морфологията в останалите славянски езици.

Библиография

- Azimov – Shtukin* 1999: Azimov E. G., Shtukin A. N. 1999, Slovary metodicheskikh terminov (teoria i praktika prepodavania yazykov). Sankt-Peterburg: Zlatoust. [Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). Санкт-Петербург: Златоуст, 1999.]
- Banova* 2007: Banova, S. Gramaticheskata kategoria rod: parametri i realizatsii. Plovdiv: Izdatelstvo Veda Slovena ZhG, 2007 [Банова 2007: Банова, С. Граматическата категория род: параметри и реализации. Пловдив: Издателство Веда Словена ЖГ, 2007.]
- Bogoczová* 2006: Bogoczová, I. Typologicky relevantní rozdíl mezi polštinou a češtinou jako zdroj jazykové interference. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006.
- Bugajski* 1993: Bugajski, M. Językoznawstwo normatywne. Warszawa: WN PWN, 1993.
- Danchev* 1998: Danchev, A. Kam opisanieto na „balgarskia angliyski mezhdinen ezik“. In: Problemi na ovladyavaneto na chuzhd ezik. Sofia, 1988, 93–109 [Данчев, А. Към описанието на „българския английски междинен език“. In: Проблеми на овладяването на чужд език. София, 1988, 93–109.]
- Danchev* 2001: Danchev, A. Sapostavitelno ezikoznanie. Teoria i metodologia. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2001 [Данчев, А. Съпоставително езикознание. Теория и методология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2001.]
- Dobříková* 2015: Dobříková, M. Signalling function of musical instruments from the aspect of ethnophraseology. In: Езиков свят – Orbis Linguarum, Issue: 2/2015, 7-15.
- Hadzhieva* 2013: Hadzhieva E. Interferentsiyata mezhdru srodni ezitsi v psiholingvistichen aspekt. Sofia, 2013. [Хаджиева Е. Интерференцията между сродни езици в психолингвистичен аспект. София, 2013.]
- Ivanchev* 1988: Ivanchev, S. Balgarskiyat ezik – klasicheski i ekzotichen. Sofia: „Narodna prosveta“, 1988 [Иванчев, С. Българският език – класически и екзотичен. София: „Народна просвета“, 1988.]

- Janíková* 2014: Janíková, V. Individuální mnohojazyčnost a její psycholingvistické aspekty se zřetelem k osvojování jazyků. *XLinguae European Scientific Language Journal*, 2014, 7 (1), 29–45.
- Kurteva* 2016: Kurteva, G., Realizatsia na kategoriite rod, chislo i opredelenost v nominalnata sistema na balgarskia ezik kato chuzhd (prez prizmata na odkloneniyata ot normativnata gramatika). Sofia: Nov balgarski universitet, 2016. [Куртева Г. Реализация на категориите род, число и определеност в номиналната система на българския език като чужд (през призмата на отклоненията от нормативната граматика). София: Нов български университет, 2016.]
- Lotko* 1997: Lotko, E. Synchronní konfrontace polštiny a češtiny (Soubor statí). Olomouc, 1997.
- Miodek* 1983: Miodek J. Kultura języka w teorii i praktyce. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983.
- Muryc* 2010: Muryc, J. Obecné a specifické rysy jazykové interference na českém Těšínku. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010.
- Petrova* 1997: Petrova, S. Balgarskiyat ezik kato chuzhd (istoria i metodika). Sofia, 1997. [Петрова, С. Българският език като чужд (история и методика). София, 1997.]
- Shterba* 1974: Shterba, L. V., Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnosty. Leningrad: „Nauka“, 1974. [Щерба, Л. В., Языковая система и речевая деятельность. Ленинград, „Наука“, 1974.]
- Stoyanova* 2001: Stoyanova, Yu. Universalna gramatika, mezhdinen ezik i ovladyavane na balgarski determinatori. In: Obuchenie bez granitsi. Ezik i kultura. Materiali varhu elektronen nositel (CD) ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia, Sofia, 15–17 noemvri 2001. Sofia, 2001, 258–277. [Стоянова, Ю. Универсална граматика, междинен език и овладяване на български детерминатори. In: Обучение без граници. Език и култура. Материали върху електронен носител (CD) от Международната научна конференция, София, 15–17 ноември 2001. София, 2001, 258–277.]
- Stoyanova* 2014: Stoyanova, Yu. Ovladyavane na втори език: problemi na teoriyata i praktikata. Sofia: Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“, 2014. [Стоянова, Ю. Овладяване на втори език: проблеми на теорията и практиката. София: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 2014.]
- Šourková – Zajíčková* 1968: Šourková A., Zajíčková J. Interference v ruské skladbě. Praha: SPN, 1968.
- Veselý* 1985: Veselý, J. Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku. Praha: SPN, 1985.
- Zimová* 1967: Zimová, J. Interference v ruském lexiku. Praha: SPN, 1967.